

JIM ROGERS

ȘCOALA VIETII

AVENTURI DIN CĂLĂTORII ȘI DIN PIEȚELE FINANCIARE

Traducere din limba engleză:

Andrii Vlad Popa

 ACT și Politon

2015

CUPRINS

1 • Portret al investitorului în tinerețe	13
2 • Inocent în străinătate	25
3 • Pe cont propriu	43
4 • Cum să învingi piața în scădere	57
5 • Motociclistul investitor	75
6 • Ascensiunea mărfurilor	93
7 • Acasă, pe fluviul Hudson	107
8 • Cea mai mare națiune datornică din istorie	115
9 • „Capitalismul fără faliment este asemenea creștinismului fără iad”	127
10 • Călătorie spre Est	139
11 • Națiuni de imigranți	157
12 • Tărâmul celor liberi?	171
13 • Criza banilor de hârtie	183
14 • Nimeni nu a anulat vreodată legile cererii și ofertei	197
15 • Soarele răsare de la Est	209
16 • Distrugerea creativă	223
Mulțumiri	239

PORTRET AL INVESTITORULUI ÎN TINEREȚE*

Orașul meu natal, Demopolis, este situat în inima ținutului Canebrake, din Alabama, la confluența râurilor Black Warrior și Tombigbee. Fiind cel mai mare oraș din districtul Marengo, acesta se află în centrul unei regiuni din Georgia, Alabama și Mississippi, cunoscută prin tradiție sub numele de Centura Neagră, datorită stratului de sol de prerie bogat de la natură, gros și negru care, acum aproape două sute de ani, asigura cultivarea unor vaste plantații de bumbac. Dintre acestea, unele au supraviețuit epocii sclaviei, dar niciuna nu a supraviețuit gândacului de bumbac.

Când eram copil, în acel sol săpam cu prietenii mei după moeală, înainte de a pleca să ne petrecem ziua la pescuit. Somnii de canal sunt omnivori și atacă tot ce pot mirosi – și pot mirosi aproape orice – iar râmele, într-o zi fierbinte de vară, sunt mult mai ușor de adunat decât greierii. Să tot fi avut vreo opt ani când, în vreme ce noi

* Parafrază a titlului romanului autobiografic *Portrait of The Artist as a Young Man* (*Portret al artistului în tinerețe*) al scriitorului irlandez James Joyce (1882–1941). Romanul a apărut în limba română la Editura pentru Literatură Universală, București, 1969. trad Frida Papadache. (n.red.)

săpam în curtea din spate a casei mele, vărul meu Wade, cam cu zece luni mai mare decât mine, a rostit o remarcă pe care n-am înțeles-o câtuși de puțin pe atunci, dar care mi-a rămas în minte până astăzi.

„Dacă mai săpăm mult”, a spus el, „ajungem în China”.

Nu îmi era necunoscut faptul că Pământul era rotund, dar abia când am putut consulta un glob – eram chiar de pe atunci un cercetător entuziast – am reușit să înțeleg că diametral opus față de statul Alabama, de cealaltă parte a planetei, se întindea vastul teritoriu al Republicii Populare, unde, acoperit de noroi și leoarcă de transpirație, aș fi ajuns în cele din urmă, dacă aveam suficientă energie pentru a continua să sap.

De atunci au trecut zeci de ani și am urmat o rută mai ocolitoare, dar astăzi trăiesc chiar la porțile Chinei, tată a două micuțe blonde, cu ochi albaștri, care vorbesc dialectul mandarin la fel de fluent ca și engleza.

Cum am devenit rezident permanent în Singapore este o poveste despre alt fel de săpături, o excavare poate mai puțin solicitantă, deși nu mai puțin energetică. Este o urmare a efortului meu neîncetat de a trăi pe propria-mi piele mecanismele interne ale lumii, de a ieși și de a dezgropa povestea adevărată, de a explora totul eu însumi.

Am dat de două ori până acum ocol Pământului, o dată cu motocicletă, o dată cu mașina, investigând lumea la firul ierbii, trasând, în decursul acelor cinci ani, circumstanțele schimbătoare a peste o sută de națiuni. Pentru mine, înțelegerea istoriei și a consecințelor sale nu a fost un demers de birou, ci o aventură directă. Mi-a adus recompense personale și materiale extraordinare și m-a adus inevitabil aici, departe de pădurile izolate ale Alabamei, spre acest avanpost predominant chinezesc, din extremitatea sudică a Peninsulei Malaysia.

Dacă istoria confirmă ceva, atunci confirmă aserțiunea grecilor, cum că „nimic altceva nu rezistă în timp, decât schimbarea”. Aceasta a fost enunțată de Heraclit, în secolul al VI-lea î.Hr., atunci când fi-

losoful ne-a înștiințat, pe calea aforismului, că nu este cu putință să te scalzi de două ori în același râu. Succesul în viață se măsoară prin capacitatea de a anticipa schimbarea, și eu am venit în Singapore deoarece mi-am dat seama că lumea este în mijlocul unei schimbări istorice, al unei reconfigurări dramatice a terenului, al unui declin al supremației Statelor Unite în lume și al unei ascensiuni pe măsură în Asia.

Scriu această carte în mijlocul unei crize financiare globale despre care majoritatea politicienilor lumii te-ar convinge că este temporară. Roata se va întoarce, ni se spune. Nu voi contrazice acest lucru. Sunt aici ca să vă spun, pur și simplu, că este improbabil ca roata să se întoarcă permanent pe parcursul vieții voastre. Datoriile uriașe ale multor țări vor duce la schimbări majore legate de modul cum trăim și lucrăm. Multe instituții, tradiții, partide politice, guverne, culturi, chiar națiuni vor intra în declin sau în colaps sau pur și simplu vor dispărea, așa cum s-a întâmplat mereu în vremuri de tulburări politice și economice.

Banca de investiții Bear Stearns, spre exemplu, avea zeci de ani de existență când a dat faliment, în 2008. Firma de servicii financiare Lehman Brothers, care s-a prăbușit în același an, fusese pe piață timp de mai bine de un secol și jumătate. Sucombarea acestor corporații de nivel mondial, cu o lungă tradiție, ilustrează împrejurările schimbătoare cu care se confruntă multe instituții americane. Harvard, Princeton și Stanford, deși poate nu o știu încă, s-ar putea îndrepta spre faliment. Muzee, spitale și alte instituții pe care le știm și le iubim vor avea necazuri și vom vedea multe dintre ele dispărând în acest tăvălug, fie el financiar sau economic.

Unii m-au etichetat ca alarmist, o Cassandră a zilelor noastre. Dar nimic din ceea ce văd în viitor nu trebuie să constituie un motiv de alarmă și nici măcar să ne ia prin surprindere. Vântul schimbării bate, bate dinspre China și bate într-o manieră previzibilă. Suntem martorii unor afaceri ca oricând, istoria întorcând o pagină obișnuită. Și, pe parcursul istoriei, asemenea momente de tranziție au oferit

șanse celor vigilenți, așa încât sunt teribil de optimist în privința multor lucruri ce vor veni.

Dacă erai deștept la începutul secolului al XIX-lea, te îndreptai spre Londra. Dacă erai deștept la începutul secolului XX, îți făceai bagajele și te mutai la New York. Dacă ești deștept la începutul secolului XXI, îți vei croi drum spre Asia. Peste o sută de ani, ciclul schimbării ar putea duce oriunde – la sfârșitul mileniului întâi, toți oamenii deștepți se mutau la Córdoba, floarea Spaniei Islamice, la acea vreme centrul intelectual al Europei și orașul cu cea mai mare populație din lume.

M-am mutat în Asia în 2007 și, chiar mai important, mi-am mutat și copiii aici. Pe parcursul vieții lor, cunoașterea Asiei va fi indispensabilă succesului și stăpânirea dialectului mandarin se va dovedi, în întreaga lume, la fel de importantă ca stăpânirea englezei astăzi. Puterea și influența în lume s-au mutat din Marea Britanie în Statele Unite în anii 1920 și 1930. Pierderea supremației de către britanici a fost exacerbată de o criză financiară și de un management politic deficitar și a trecut neobservată de mulți, timp de douăzeci sau treizeci de ani. Puterea și influența la nivel mondial se mută acum din Statele Unite spre Asia, o pierdere a supremației americane accelerată de aceleași forțe și o schimbare ce, la fel, trece neobservată de majoritatea oamenilor.

Tranziția spre Asia vine în perioada unei a doua schimbări istorice. În abisul unei calamități financiare, lumea se află în pragul unei tranziții de distanțare față de finanțe în sine, o schimbare ciclică, de distanțare de companiile financiare, ca sursă a prosperității. De-a lungul istoriei, au existat perioade în care finanțatorii au fost la putere și au existat perioade când producătorii de bunuri reale – fermierii, minerii, furnizorii de energie, tăietorii de lemne – au fost la putere. În anii 1950, 1960 și 1970, înainte de marea ascensiune a pieței, Wall Street și City of London erau în declin. Vor fi din nou. Manipulatorii de bani sunt în declin, iar cei identificați în cartea lui Iosua Navi ca „cioplitori în lemn și sacagii” vor moșteni acum pământul.

Examinând forțele istoriei responsabile de schimbările în cauză, îmbrățișând simpla ipoteză că nimic nu continuă la infinit, am ajuns să apreciez observația unui alt mare gânditor al civilizației, Albert Einstein, care a spus: „Doar două lucruri sunt infinite: universul și prostia umană. Iar de primul nu sunt așa sigur.”

Prințesa troiană Cassandra, să nu uităm, care a devenit incomodă când s-a opus aducerii în oraș a calului de lemn al grecilor, ne-a rămas în amintire, dacă nu prin altceva, atunci prin faptul că a avut dreptate.

Scopul meu în scrierea acestei cărți, între altele, este să fac lumină asupra modului în care am ajuns să fim acolo unde suntem și asupra modului în care oamenii pot începe să se educe pe ei înșiși ca să se pregătească pentru viitor. Procedând astfel, vă voi împărtăși observații acumulate de-a lungul unei vieți în finanțe, investiții și în căutarea aventurii, lecții pe care le-am învățat maturizându-mă, urmând un drum care a pornit de la pământurile Centurii Negre, ajungând în acest oraș-stat din sud-estul Asiei, de cealaltă parte a globului, o călătorie de o viață, în cursul căreia am făcut din întrea-ga lume curtea casei mele.

AVENTURA MEA ÎN PIETELE FINANCIARE a început în primăvara lui 1964. Eram student în anul terminal la Yale și m-am trezit îndreptându-mă spre Wall Street cam în același fel în care mă îndreptasem mai demult spre Ivy League*: din întâmplare.

În liceu, eram un membru entuziast al Key Club, o organizație axată pe servicii și condusă de studenți, parte a Kiwanis International care, până în 1976, era accesibilă doar băieților. Calitatea de membru în Key Club Demopolis era ceva important deoarece sponsorul local luase decizia de a admite numai cinci băieți pe an. În anul în care am fost eu președinte, clubul Demopolis a câștigat premiul de

* Ivy League (Liga Iederei), grupul celor opt universități private din nord-estul Statelor Unite ale Americii: Harvard, Yale, Princeton, Cornell, Columbia, Brown, Pennsylvania și Dartmouth. (n.red.)

cel mai bun Key Club dintr-un oraș mic, la nivel mondial. Pe atunci, în fiecare an, Universitatea Yale oferea o bursă de patru ani unui membru al Key Club International. Grație acestei burse am auzit de Yale. Dacă nu ar fi fost Key Club, nu m-aș fi înscris niciodată.

Școala pe care mă așteptam întru totul să o urmez, singurul colegiu în afară de Yale la care m-am înscris, era University of the South din Sewanee, Tennessee, un colegiu de arte liberale afiliat Bisericii Episcopale. Am fost admis la Sewanee la scurt timp după ce mi-am trimis candidatura. Abia în aprilie sau în mai, la destul de mult timp după ce tatăl meu trimisese către Sewanee taxa de înscriere solicitată, în valoare de 50 de dolari, am primit un plic gros de la Yale, conținând înștiințarea că fusesem admis și că mi se oferise bursa Key Club, în valoare de 2000 de dolari pe an.

Eram năucit.

Aveam șaptesprezece ani și știam puține despre Yale, doar că se afla în New Haven, Connecticut. Părinții mei, totuși, aveau suficient de multă experiență pentru a aprecia importanța faptului că fusesem admis. Amândoi aveau studii superioare. Se cunoscuseră la Universitatea din Oklahoma, unde amândoi făcuseră parte din frăția Phi Beta Kappa. Tata studiase ingineria petrolieră, mama, artele liberale. Pentru ei, să studiez la Yale era o chestie destul de importantă. „Ne îngrijorează puțin să te lăsăm să pleci spre acel bastion al liberalismului, din nord”, mi-l amintesc pe tata spunând, dar, de fapt, și el, și mama erau extaziați. Bucuria tatălui meu avea să fie oarecum temperată de nereușita sa ulterioară de a recupera cei 50 de dolari pe care îi trimisese la Sewanee. În 1960, în Demopolis, 50 de dolari erau bani, nu glumă, și sunt încă și azi, dar pe atunci valorau cam de șapte ori cât valorează astăzi.

Eram cel mai mare copil dintr-o familie cu cinci frați și unul dintre cei aproape cincizeci de elevi din clasa mea de liceu și eram foarte prompt în a-mi etala în fața tuturor simțul exagerat al propriei importanțe, care decurgea din norocul meu. Am început imediat să mă umflu în pene, cum spuneam noi în acele locuri, dar

infatuarea mea nu avea să dureze mult. Încet, mi-am dat seama: *Oh, oh, acum trebuie să merg la Yale*. Și am devenit dintr-odată speriat, fiindcă știam că eram complet depășit de situație. *Ce voi face acum?* m-am întrebat.

În acea vară, călătorind pentru a ajunge la convenția Key Club din Boston, am coborât din tren la New Haven și am mers la biroul de admiteri de la Yale. Voiam să știu de ce fusesem acceptat. Speram că, punând acea întrebare, mi-aș putea face o idee cu privire la ce să mă aștept și aș putea înțelege la ce s-ar aștepta ei de la mine. Directorul responsabil cu admiterile a scos dosarul meu și a spus: „Ce vrei să zici? Uite, ai absolvit primul din clasa ta. Ai obținut o sută de puncte la multe materii. *Media* ta a fost aproape o sută.”

Da, dar asta era în Demopolis. O, Doamne, mă gândeam, tipii ăștia cred că sunt deștept, ei cred că știu ceva.

Simțindu-mă cu totul incapabil să concurez cu elevi de la școli pregătitoare renumite din nord-est, am sosit la Yale hotărât să studiez mai sârguincios decât oricine altcineva. Urma să dăm un test, îmi amintesc, și unul dintre colegii mei de grupă a spus că avea de gând să studieze cinci ore ca să se pregătească. „Testul ăsta”, a spus el, „merită cinci ore de studiu”. Raționamentul său mi s-a părut foarte ciudat. Abordarea mea presupunea să studiez atât de mult cât era necesar până ce știam subiectul și apoi să mai studiez și pe deasupra, doar ca să fiu sigur. Era abordarea pe care o adoptam în orice privință, o disciplină pe care frații mei și cu mine o preluaserăm de la părinți: Suficient? Nu există așa ceva. Continui să studiez sau continui să lucrezi sau continui să cercetezi, indiferent ce sarcină ai avea.

Astăzi, aș vrea să știu cum să le insuflu și copiilor mei această însușire. Aș vrea să îl pot suna pe tatăl meu sau pe mama mea și să spun: „Ce pastilă ne-ați dat?” Numește-o disciplină, numește-o hărnicie, numește-o etică a muncii – cu toții o avem, frații mei și cu mine. Nu știu de unde vine. Aș vrea să pot descoperi gena. Cu siguranță nu sunt singurul care recunoaște valoarea perseverenței – cu

toții cunoaștem oameni deștepți care nu au succes; cu toții cunoaștem oameni talentați care nu au succes. Perseverența face diferența.

Costul taxei de școlarizare și al camerei și al meselor la Yale era pe atunci de 2300 de dolari. Cu bursa mea de 2000 de dolari îmi mai lipseau pentru început 300 de dolari, și asta înainte de a adăuga costul cărților și alte cheltuieli de rutină. Am obținut o slujbă de câteva ore pe săptămână ca debarasator în sala de mese și am continuat să îmi iau slujbe cu jumătate de normă la universitate, tot timpul cât am fost acolo.

Experiența de lucru în tinerețe îți oferă beneficii cuantificabile. Învățându-te valoarea banilor, te ajută și să îți construiești o identitate; învățând să administrezi finanțele, dobândești un nivel tangibil de autonomie. Am început să plătesc cu banii mei devreme în viață, cu mult înainte de a ajunge la Yale. Tatăl meu, când aveam șase ani, învățându-mă că „banii nu cresc în copaci”, a insistat să îmi plătesc propria mănușă de baseball. M-am dus la Braswell Hardware, în Demopolis, și am ales o mănușă care costa patru dolari. Am dus-o acasă și în fiecare sâmbătă mă întorceam să îi plătesc proprietarului, Cruse Braswell, cincisprezece cenți, până când prețul total a fost achitat. Cu ani mai târziu, decanul unei școli de afaceri de la Columbia, citând un studiu universitar, mi-a spus că cel mai important factor predictiv al unei vieți fericite la vârsta adultă era să fi avut o slujbă plătită în adolescență.

Una peste alta, m-am simțit bine la Yale. M-am specializat în istorie și am fost cârmaciul echipajului în competițiile de canotaj, în primii doi ani (în ultimul an nu am mai fost cârmaci). Am făcut chiar și puțină actorie și am obținut câteva roluri principale. Unul dintre filme era regizat de John Badham, promoția 1961. Vă puteți imagina ce succes ar fi fost filmul său *Saturday Night Fever* (*Febra de sâmbătă seara*), dacă s-ar fi gândit la mine pentru rolul principal! Dar, oricât de mult mi-ar fi plăcut, niciodată nu am mers prea departe în această direcție, din același motiv pentru care nu am mai fost cârmaci în anii terminali. În schimb, mi-am dedicat timpul

studiilor. Și disciplina a dat roade. Deși nu eram așa deștept ca toți ceilalți, am reușit să absolv *cum laude*.

Și, ca mulți oameni la terminarea facultății, nu aveam nici cea mai vagă idee ce urma să fac mai departe.

Am fost acceptat la Școala de Afaceri a Universității Harvard și la facultățile de drept atât de la Harvard, cât și de la Yale, dar aș fi putut candida la fel de bine la facultatea de medicină, având în vedere entuziasmul pe care l-am avut de a alege dintre ele. Ceea ce voiam cu adevărat să fac era să călătoresc. Ca băiat, citisem cu nesaț *The Pickwick Papers* (*Documentele Clubului Pickwick*) a lui Dickens* și este posibil ca domnii de la Pickwick Club și aventurile lor pitorești să fi jucat un anumit rol în sporirea setei mele de călătorii. Eram suficient de introspectiv, chiar și la douăzeci și unu de ani, pentru a înțelege că simplul fapt de a fi plecat, în cazul meu, din Alabama rurală la o școală pretențioasă din Ivy League în Connecticut, aflată la o mie cinci sute de kilometri de casa mea, fusese o parte semnificativă a educației mele. A fost o experiență care mi-a deschis ochii. M-a învățat multe.

„Și ce ar trebui să știe ei despre Anglia, ce numai Anglia știe?” după cum scria Rudyard Kipling în *The English Flag* (*Steagul englezesc*).

Întotdeauna mă simțeam foarte incomod în preajma multor tipi de la Yale, fiindcă mulți dintre ei călătoriseră în străinătate. Pașiunea mea fusese dintotdeauna să cunosc și să văd mai mult din lume. Îmi amintesc că, mai înainte cu câțiva ani, îmi exprimasem acea dorință față de prietena mea de atunci, Janet Corley. „Am șaisprezece ani”, m-am lamentat eu, „și nu am fost, de fapt, nicăieri niciodată”. Cosmopolita Janet nu putea decât să mă compăttimească. „Eu am șaisprezece ani și am fost în multe locuri”, subliniase ea. „Am fost în Birmingham, am fost în Mobile, am fost în Montgomery, Tuscaloosa. . .”

* Apărută în limba română la Ed. Cartea Românească, București, 1970, sub titlul *Documentele postume ale Clubului Pickwick*. (n.red.)

Din dorința de a-mi lărgi orizonturile, am candidat pentru diverse burse ca să studiez dincolo de ocean. Până să-și facă recrutorii apariția în campus, promisem o bursă universitară, oferită de Yale, pentru a studia Filosofie, Politică și Economie (PPE*) la Colegiul Balliol, de la Oxford. Era șansa mea de a călători în străinătate și îmi oferea ca avantaj suplimentar încă doi ani în care îmi puteam amâna hotărârea legată de ce aveam să fac cu viața mea. (Și, în secret, nutream fantezia de a fi cârmaci în legendara cursă de canotaj dintre Oxford și Cambridge). Eram nerăbdător să pornesc la drum. Îmi mai trebuia doar o slujbă pe timpul verii.

Dominick & Dominick Inc., una dintre cele mai vechi firme private de investiții din Statele Unite, recruta masiv la Yale. Cu pantofi albi și sânge albastru, adoptând un stil vestimentar tipic pentru Yale și Ivy League, era una dintre companiile cu care mi-am programat interviuri atunci când recrutorii au sosit în campus. Nu prea am avut succes cu celelalte companii, dar m-am înțeles de minune cu recrutorul de la Dominick & Dominick, Joe Cacciotti. El era un băiat care crescuse pe străzile din Bronx și reușise cumva să ajungă la Harvard; eu eram un băiat care crescuse în pădurile din Alabama și reușise cumva să ajungă la Yale. Părea să avem multe în comun – cu o excepție izbitoare. Compania Dominick & Dominick căuta angajați cu normă întreagă.

„Nu mă pot angaja cu normă întreagă la voi”, i-am spus eu, „dar mi-ar plăcea să vin să lucrez vara aceasta.”

Înființată în 1870, una dintre primele membre ale Bursei de Valori din New York, Dominick & Dominick nu obișnuia să își deschidă porțile în fiecare primăvară, la Yale, pentru a coopta ajutoare de o vară. Dintr-un anumit motiv – bazat, trebuie să presupun, pe recomandarea lui Joe – compania a făcut o excepție în cazul meu, și în vara lui 1964 am început să lucrez pe Wall Street.

Până să plec la Oxford, mai târziu în acel an, știam exact ce voiam să fac pentru tot restul vieții mele.

* Acronim pentru Philosophy, Politics and Economics. (n.tr.)